

Liana Hurska-Kowalczyk

Specyfika reżimu politycznego Ukrainy: między autorytaryzmem a demokracją

SŁOWA KLUCZOWE:

Ukraina, reżim polityczny, reżim hybrydowy, „autorytaryzm konkurencyjny”, „demokracja ułonna”

Wstęp

Ukraina uzyskując niepodległość deklarowała, że będzie demokratycznym państwem prawa. W Konstytucji Ukrainy z 1996 r. w art. 1 zapisano, że „Ukraina jest państwem suwerennym i niezależnym, demokratycznym, socjalnym, państwem prawa”¹. Procesom uwolnienia od reżimu totalitarnego (komunistycznego) i wprowadzenia instytucji właściwych demokracjom liberalnym na Ukrainie w latach 90. ubiegłego wieku przewodniczyły ówczesne elity komunistyczne. Spuścizna komunistyczna oraz słabość opozycji antykomunistycznej spowodowały, że kształtowanie systemu demokratycznego na Ukrainie nie było pełne i nie zostało ukończone. Nie doszło zatem do konsolidacji demokracji, która oznacza, że demokratyczny system instytucji i reguł gry jest akceptowany przez wszystkie znaczące elity polityczne, czyli „staje jedyną możliwością” (*the only game in town*), „gdy nikt nawet nie myśli o tym, by działać poza instytucjami demokracji, a przegrani chcą jedynie spróbować jeszcze raz zagrać w ramach tych samych instytucji, w których warunkach niedawno przegrali”². Adam

¹ *Конституція України*, Київ 1996, s. 4.

² А. Пшеворский, *Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке*, Москва 2000, s. 47.

Przeworski stwierdził, że „decydującym krokiem w kierunku państwa demokratycznego jest przekazanie władzy od grupy osób do zespołu reguł”³. Wprowadzone na Ukrainie instytucje właściwe demokracjom (konkurencyjny system wielopartyjny, wolne i uczciwe wybory, parlament itp.) cechuje ułomność. W dużym zakresie jest to skutek niskiego stopnia instytucjonalizacji reguł gry politycznej. W powyższym kontekście należy się zgodzić z Andrzejem Antoszewskim, że „o ile przebudowa instytucji (...) jest zadaniem w miarę prostym i na ogół realizowanym stosunkowo szybko, o tyle kreacja, akceptacja i utrwalenie nowych reguł gry politycznej (...) mogą stwarzać wiele trudności”⁴.

Celem niniejszego artykułu jest analiza zmian zachodzących w reżimie politycznym współczesnej Ukrainy. Dla osiągnięcia wspomnianego celu została sformułowana następująca hipoteza: brak określenia, akceptacji i przestrzegania reguł gry (zarówno formalnych jak i nieformalnych) przez główne podmioty życia politycznego powoduje, że w zależności od zmiany ekipy rządzącej (przede wszystkim prezydenta i jego zaplecza) oraz jej działań w ukształtowanym na Ukrainie reżimie hybrydowym odbywa się ruch w kierunku wzrostu cech autorytaryzmu lub wzrostu cech właściwych demokracjom.

W artykule pojęcie „reżimu politycznego” jest stosowane w szerokim znaczeniu jako „zespół reguł, wartości, zachowań oraz relacji charakteryzujących życie polityczne”⁵. Na podstawie wskazanej definicji w nauce o polityce wymieniane są „dwa podstawowe typy reżimu politycznego sensu largo: demokratyczne i niedemokratyczne” (autorytarne i totalitarne)⁶. Naukowcy analizując zmiany zachodzące w państwach, jakie powstały po rozpadzie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) określają reżim polityczny Ukrainy, który został ukształtowany na skutek transformacji, jako hybrydowy⁷. Reżimami hybrydowymi są nazywane te reżimy, które łączą w sobie cechy demokracji oraz autorytaryzmu⁸. W powyższym

---

³ Tamże, s. 33.

⁴ A. Antoszewski, *Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich*, Wrocław 2004, s. 8.

⁵ A. Antoszewski, *Reżimy polityczne państw europejskich*, [w:] A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnej Europy*, Warszawa 2006, s. 168; R. Głajcar, *Demokratyczny reżim polityczny. Relacje między legislatywą i egzekutywą w III Rzeczypospolitej*, Katowice 2015, s. 36.

⁶ R. Głajcar, *Demokratyczny reżim polityczny...*, s. 41, 45.

⁷ L.J. Diamond, *Thinking About Hybrid Regimes*, „Journal of Democracy” 2002, nr 2, s. 21–35; В. Полохало, *Політологія посткомуністичних суспільств в Україні та Росії*, „Політична думка” 1998, nr 2, s. 17–18.

⁸ В. Гельман, *Как выйти из неопределенности*, „Pro et Contra” 1998, nr 3, s. 21–22.

kontekście Jurij Macijewskij stwierdził, że Ukraina nie była jeszcze ani w pełni demokratycznym, ani w pełni autorytarnym państwem⁹.

Analizując reżim polityczny współczesnej Ukrainy pod uwagę bierzemy następujące jego aspekty: 1) reguły tworzenia organów władzy; 2) charakter relacji między aktorami politycznymi; 3) sposób podejmowania decyzji politycznych; 4) relacje pomiędzy władzą a obywatelami. W artykule zastosowano następujące metody badawcze: neoinstytucjonalna analiza systemowa, analiza danych zastanych. Niniejsza problematyka była podejmowana przez Andresa Aslunda¹⁰, Ołeksija Harania¹¹, Jurija Macijewskiego¹², Ołeksandra Motyla¹³, Andrew Wilsona¹⁴ i innych.

⁹ Ю. Мацієвський, *Псевдо, квази или полу: какой политический режим формируется в Украине?*, „Ойкумена” 2011, nr 8, s. 141; Zob. również: Ю. Мацієвський, *Між авторитаризмом і демократією: політичний режим після „помаранчевої революції”*, „Політичний менеджмент” 2006, nr 5, s. 18–32; Y. Matsievsky, *Міędzy autorytaryzmem i demokracją: ustrój polityczny w Ukrainie po „pomarańczowej rewolucji”*, http://www.academia.edu/6960908/Mi%C4%99dzy_autorytaryzmem_i_demokracj%C4%85_ustr%C3%B3j_polityczny_w_Ukrainie_po_pomara%C5%84czowej_rewolucji (dostęp: 14.10.2017).

¹⁰ А. Аслунд, *Як Україна перейшла до ринкової економіки та демократії*, Вашингтон 2009, http://www.ukrainereforms.info/wp-content/uploads/2015/02/Anders_Aslund_-_Yak_Ukraina_pereishla_do_rynku_i_demokratii_2009.pdf, s. 9 (dostęp: 10.2017); А. Aslund, *Ukraine: What Went Wrong and How to Fix It*, Washington 2015.

¹¹ О. Haran, *From Viktor to Viktor: Democracy and Authoritarianism in Ukraine*, „Demokratizatsiya” 2011, nr 2, s. 93–110; А. Гарань, *Растущий авторитаризм президента Януковича: Сохранит ли Украина „европейскую перспективу”?*, http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/pepm_265_russ_Haran_July2013.pdf (dostęp: 22.09.2017).

¹² Ю. Мацієвський, *У пастці гібридності: зигзиги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014)*, Чернівці 2016; Ю. Мацієвський, *Між авторитаризмом...*, s. 18–32; Y. Matsievsky, *Міędzy autorytaryzmem i demokracją...*; Ю. Мацієвський, *Псевдо, квази или полу...*, s. 128–145; J. Maciejewskij, *Pokusy autorytaryzmu*, „Nowa Ukraina” 2010, nr 9–10, s. 37–52. Ю. Мацієвський, *Инволюція конституціоналізму і квазі-авторитарний режим в Україні*, „Вибори та демократія” 2011, nr 3, s. 49–56; Ю. Мацієвський, *Чи можливий авторитарний режим в Україні?*, „Політичний менеджмент” 2011, nr 1, s. 51–64; Ю. Мацієвський, *Від дефектної до керованої демократії? (тенденції трансформації політичного режиму в Україні після президентських виборів 2010 р.)*, „Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України” 2012, nr 6, s. 179–202; Ю. Мацієвський, *Який режим буде В. Янукович і що з цього вийде?*, „Наукові записки «Транскордонне співробітництво у контексті перспектив європейської інтеграції України». Серія «Політичні науки»” 2010, nr 4, s. 274–289.

¹³ О. Мотиль, *Контрреволюція Януковича*, „Критика” 2010, nr 3–4, s. 2–4.

¹⁴ А. Wilson, *Ukraine crisis: what it means for the West*, London–New Haven 2014.

Główne podejścia do określenia hybrydowego reżimu politycznego

W badaniach nad reżimami hybrydowymi można wymienić dwa główne stanowiska. Pierwsza grupa uczonych analizując reżimy hybrydowe kładzie akcent na cechy właściwe reżimom autorytarnych. Określa je jako autorytarne reżimy o pewnych cechach demokratycznych lub liberalnych¹⁵. Marina Ottaway, Steven Levitsky, Lucan Way, Taras Kuzio i inni analizując reżimy hybrydowe piszą o tzw. „zdemokratyzowanym autorytaryzmie”¹⁶ stosując określenia „reżim półautorytarny”¹⁷, „autorytaryzm konkurencyjny”¹⁸ itp. Z kolei druga grupa uczonych analizując reżimy hybrydowe zwraca uwagę, że z jednej strony cechuje je demokratyczne minimum instytucjonalne (np. wielopartyjny system, stosunkowo konkurencyjne oraz uczciwe wybory), zaś z innej strony ciągle dochodzi w nich do naruszania praw i wolności obywatelskich oraz skupiania uprawnień władczych w jednym ośrodku¹⁹ (najczęściej jest to zawłaszczanie przez prezydenta funkcji innych organów władzy). Do wspomnianej grupy naukowców należą Guillermo O’Donnell, Fareed Zakaria, Wolfgang Merkel, Aurel Croissant, Richard Sakwa, Michael McFaul i inni, którzy w określeniu reżimów hybrydowych główny akcent kładą na zawartych w nich cechach demokracji niepełnej stosując określeń:

- „demokracja delegacyjna”²⁰,
- „demokracja nieliberalna”²¹,
- „demokracja ułomna” (defektywna)²²,

¹⁵ Г. Шипунов, *Теоретико-методологічні засади аналізу гібридних політичних режимів: український контекст*, „Наукові записки. Серія Політичні науки” 2008, nr 3, s. 93.

¹⁶ Тамże.

¹⁷ M. Ottaway, *Democracy Challenged: The Rise of Semi-Authoritarianism*, Washington 2003; М. Отгауей, *Демократия: только наполовину*, [w:] Э. Качинс, Д. Тренин, М. Трудюлюбов, Н. Ефимова (ред.), *Трудности перехода: демократия в России*, Москва 2004, s. 15.

¹⁸ S. Levitsky, L. A. Way, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*, New York 2010, s. 4; T. Kuzio, *Regime type and politics in Ukraine under Kuchma*, „Communist and Post-Communist Studies” 2005, nr 38, s. 167–190.

¹⁹ Г. Шипунов, *Теоретико-методологічні...*, s. 92–93.

²⁰ G. O’Donnell, *Delegative Democracy*, „Journal of Democracy” 1994, nr 1, s. 55–69.

²¹ F. Zakaria, *The Rise of Illiberal Democracy*, „Foreign Affairs” 1997, nr 6, s. 22–43.

²² W. Merkel, A. Croissant, *Formale Institutionen und informale Regeln in defekten Demokratien*, „Politische Vierteljahresschrift” 2000, nr 1, s. 3–30; В. Меркель, А. Круассан, *Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях*, „Полис”

- „demokracja autorytarna”²³,
- „demokracja cząstkowa”²⁴ itp.

Steven Levitsky i Lucan Way zdefiniowali reżim polityczny na Ukrainie w okresie prezydentury Leonida Krawczuka (1991–1994) i Leonida Kuczmy (1994–2004) jako „autorytaryzm konkurencyjny”²⁵. L. Way w swoim artykule pt. *The Maidan and Beyond: Civil Society and Democratization*²⁶ określił jako „autorytaryzm konkurencyjny” reżim polityczny funkcjonujący na Ukrainie również w okresie prezydentury Wiktora Janukowycza (2010–2014). Natomiast W. Merkel reżim polityczny Ukrainy podczas prezydentury L. Kuczmy zaliczył do „demokracji ułomnej”/defektywnej (podtyp – „demokracja neoliberalna”)²⁷. Z kolei ukraiński politolog J. Macijewskij stwierdził, że „autorytaryzm konkurencyjny” został stworzony na Ukrainie w okresie prezydentury Leonida Kuczmy²⁸. Funkcjonujący w okresie prezydentury Wiktora Juszczenki (lata 2005–2010) reżim hybrydowy J. Macijewskij określił jako „demokrację ułomną” (defektywną)²⁹. Z kolei L. Way zdefiniował go jako „demokracja dysfunkcyjna”³⁰. Ołeksandr Fisun w kategoriach „demokracji neopatrymonialnej” (ułomnej) analizuje reżim polityczny w okresie prezydentury Petra Poroszenki (od 2014 r. – dotychczas)³¹.

S. Levitsky i L. Way zdefiniowali „autorytaryzm konkurencyjny” jako reżim polityczny, w ramach którego formalne instytucje demokracji są traktowane jako główne środki zdobycia władzy, a jednocześnie fałszerstwa, nadużycie środków państwowych, mediów, naruszenie praw

---

2002, nr 1, s. 6–17, <http://www.politstudies.ru/files/File/2002/1/Polis-2002-1-Merkel-Kruassan.pdf> (dostęp: 3.10.2017).

²³ Р. Саква, *Режимная система и гражданское общество*, „Полис” 1997, nr 3, s. 61–83.

²⁴ M. McFaul, *The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World*, „World Politics” 2002, nr 54, s. 227, 234.

²⁵ S. Levitsky, L.A. Way, *Elections Without Democracy. The Rise of Competitive Authoritarianism*, „Journal of Democracy” 2002, nr 2, s. 52; L.A. Way, *Kuchma’s Failed Authoritarianism*, „Journal of Democracy” 2005, nr 2, s. 131–145.

²⁶ L.A. Way, *The Maidan and Beyond: Civil Society and Democratization*, „Journal of Democracy” 2014, nr 3, s. 35–42.

²⁷ W. Merkel, *Embedded and Defective Democracies*, „Democratization” 2004, nr 5, s. 51.

²⁸ J. Macijewskij, *Pokusy...*, s. 38.

²⁹ Tamże, s. 38.

³⁰ L.A. Way, *Pluralism by default: weak autocrats and the rise of competitive politics*, Baltimore 2015, https://is.muni.cz/el/1423/jaro2017/POL589/um/Way_Pluralism_by_Default.pdf (dostęp: 22.09.2017).

³¹ О. Фісун, *Неформальні інститути та неопатримоніальна демократія в Україні*, „Агора” 2016, nr 17, s. 9–13.

i wolności obywatelskich zniekształcają pole gry politycznej³². Według S. Levitskiego i L. Way'a główna różnica między pełnym autorytaryzmem a „autorytaryzmem konkurencyjnym” polega na odmiennych sposobach walki z opozycją. Autorytaryzm skonsolidowany konsekwentnie ostro zwalcza swoich oponentów (w tym eliminuje fizycznie) i sprowadza ich jedynie do funkcji dekoracji. Z kolei w warunkach „autorytaryzmu konkurencyjnego” działalność opozycji jest li tylko ograniczana przez rządzących za pomocą sądów (wobec opozycjonistów działa reguła wybiórczego stosowania prawa) lub administracji podatkowej oraz innych instytucji państwowych. Partie opozycyjne jednak zachowują szansę na zdobycie władzy w drodze wyborów, mimo manipulacji stosowanych przez władzę w ich trakcie³³. S. Levitsky i L. Way stwierdzili, że w reżimach „autorytaryzmu konkurencyjnego” dochodzi do częstego oraz istotnego naruszania podstawowych zasad demokracji³⁴. Naukowcy, opierając się na koncepcji demokracji proceduralnej Józefa Schumpetera (gdzie główną kategorią są konkurencyjne wybory), wymienili następujące podstawowe zasady demokracji: 1) przywódcy oraz ograny legislatury są wyłaniane w drodze przejrzystych, wolnych i uczciwych wyborów; 2) prawie wszyscy pełnoletni obywatele posiadają prawo głosu; 3) prawa polityczne i wolności obywatelskie, w tym wolność mediów, zrzeszeń oraz krytyki rządu, są pod ochroną prawną; 4) legalnie wybrane władze posiadają realne zdolności do rządzenia, zatem nie są pod kontrolą i opieką sił zbrojnych, liderów religijnych itp.³⁵ Wynikiem naruszenia wspomnianych zasad jest istotna przewaga w procesie rywalizacji władzy nad opozycją. Najlepiej można ją zaobserwować podczas kampanii wyborczej, kiedy rządzący utrudniają opozycjonistom jej prowadzenie, ograniczając dostęp do środków masowego przekazu, prześladują opozycyjnych kandydatów oraz ich zwolenników, a nawet manipulują wynikami wyborów³⁶. Dla „autorytaryzmu konkurencyjnego” jest właściwy „pluralizm wymuszony” (*pluralism by default*) polegający na funkcjonowaniu i rywalizacji różnorodnych aktorów politycznych (w tym opozycji politycznej). Według L. Way'a rywalizacja demokratyczna została zachowana, dlatego że autokraci byli

---

³² S. Levitsky, L.A. Way, *Competitive Authoritarianism: the origins and dynamics of hybrid regimes in the post-cold war Era*, <http://homes.ieu.edu.tr/~ibagdadi/INT435/Readings/General/Levitsky-Way-Stanford%20-%20Competitive%20Authoritarianism.pdf> (dostęp: 23.09.2017).

³³ S. Levitsky, L. A. Way, *Elections Without Democracy...*, s. 53–54.

³⁴ Tamże, s. 53.

³⁵ S. Levitsky, L.A. Way, *Competitive Authoritarianism: the origins...*

³⁶ Tamże.

zbyt słabi, aby zdławić opozycję, całkowicie podporządkować swoich sojuszników oraz zdobyć korzystne dla siebie wyniki wyborów („ukraść wybory”)³⁷. „Pluralizm wymuszony” jest więc możliwy, gdyż „rząd jest nader sfragmentaryzowany a państwo zbyt słabe, by zmonopolizować kontrolę polityczną”³⁸. Z kolei według S. Levitskiego i L. Way’a skonolidowane, pełne reżimy autorytarne cechuje brak kanałów, dzięki którym opozycja mogłaby walczyć o władzę. Demokratycznych instytucji (konkurencyjne wybory, wolności obywatelskie) może nawet nie być w wersji „papierowej”. Według naukowców podobne do nich są również reżimy, w których formalne instytucje demokratyczne są „na papierze”, zostały one jednak sprowadzone do fasady (nazywane przez innych politologów pseudodemokracjami³⁹). Na dużą skalę są fałszowane wyniki wyborów, a wobec opozycji są stosowane represje, co uniemożliwia jej wygraną. Czołowi krytycy władzy są aresztowani lub zmuszani na zesłanie. Instytucje demokratyczne służą wyłącznie legitymizacji elit rządzących, lecz nie dają możliwości zdobycia władzy przez opozycję⁴⁰.

Pojęcie „demokracja ułomna” zostało wprowadzone do obiegu naukowego przez niemieckiego politologa W. Merkla. Z kolei przedmiotem dyskusji naukowych stało się ono dzięki artykułowi W. Merkla i A. Croissanta pt. *Formalne instytucje oraz nieformalne reguły w demokracjach ułomnych*⁴¹. Punktem odniesienia dla naukowców była koncepcja poliarchii Roberta A. Dahla „opisana w kategoriach dwóch wzajemnie uzupełniających wymiarów – uczestnictwo polityczne i rywalizację polityczną”⁴². Autorzy wymienili trzy rodzaje „demokracji ułomnej”: „demokrację ekskluzywną” (wyłączającą), „demokrację enklawową”, „demokrację nieliberalną”⁴³. Według powyższych politologów „demokracja ułomna” jest reżimem cechującym się obecnością wolnych, tajnych, równych, powszechnych wyborów regulujących dostęp do władzy z tym, że jednocześnie występują istotne „funkcjonalne ograniczenia instytucji zapewniających uczestnictwo polityczne oraz ochronę podstawowych praw politycznych

³⁷ L.A. Way, *Pluralism by default...*

³⁸ Tamże.

³⁹ L. Diamond, *Developing Democracy: Toward Consolidation*, Baltimore 1999, s. 15.

⁴⁰ S. Levitsky, L.A. Way, *Competitive Authoritarianism: the emergence and dynamics of hybrid regimes in the post-cold war era*, http://sitemaker.umich.edu/comparative.speaker.series/files/levitsky_with_bib.pdf (dostęp: 22.09.2017).

⁴¹ W. Merkel, A. Croissant, *Formale Institutionen...*, s. 3–30; В. Меркель, А. Круассан, *Формальные и...*

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże.

i wolności obywatelskich, a także nieefektywną jest kontrola pozioma nad legalnie wybraną władzą⁴⁴. Według uczonych określenie „demokracja ułomna” wskazuje, że mamy do czynienia z „*«uszkodzeniem»* jednej lub kilku cech władzy właściwych demokracji konstytucyjno-prawnej⁴⁵ skupionych w trzech wymiarach. Pierwszy wymiar został określony jako powszechne prawo wyborcze. W warunkach „liberalnej demokracji konstytucyjno-prawnej” dostęp do władzy zapełnia się dzięki powszechnemu prawu wyborczemu i przeprowadzeniu wolnych, powszechnych, tajnych i uczciwych wyborów⁴⁶. Badacze stwierdzili, że pozbawienie poszczególnych grup społecznych prawa wyborczego (zarówno czynnego jak i biernego) ze względu na pochodzenie etniczne, płeć, wyznanie, wykształcenie itp. świadczy o funkcjonowaniu „demokracji ekskluzywnej” (Szwajcaria przed 1971 r., obecna Łotwa)⁴⁷. Drugi wymiar dotyczy realizacji władzy. W demokracjach konstytucyjno-prawnych władza jest realizowana tylko za pośrednictwem przedstawicieli ludu wybranych w drodze powszechnych i równych wyborów. Z kolei w „demokracjach ułomnych” takie struktury jak wojsko, policja, wielonarodowe korporacje, przedsiębiorcy (tzw. weto-gracze⁴⁸) dostają do swojej dyspozycji tzw. enklawy, co powoduje, iż legalnie wybrane władze tracą moc decydowania wobec tych terytoriów państwowych⁴⁹. Przywołany rodzaj „demokracji ułomnej” został określony jako „demokracja enklawowa”⁵⁰. Trzeci wiąże się z prawem liberalnym i państwem konstytucyjnym. Demokracje liberalne cechują ograniczenia w postaci norm prawa oraz procedur, co zapewniło wzajemną kontrolę organów władzy oraz zagwarantowanie praw i wolności obywatelskich. Zasada trójpodziału wprowadziła rozgraniczenia pomiędzy władzą ustawodawczą, wykonawczą oraz sądowniczą. Jeśli wyłonieni w drodze wolnych i równych wyborów przedstawiciele naruszają te zasady, dochodzi do osłabienia wzajemnej kontroli władz. Władza sądownicza wówczas nie jest zdolna skutecznie ograniczać egzekutywę i legislatywę. Najczęściej władza wykonawcza wzmacnia swoją pozycję wobec legislatywy i sądownictwa i działa ponad nimi. W efekcie „uszkodzona” zostaje zasada rządów prawa. Rządzący nie przestrzegają konstytucji,

---

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ O teorii weto graczy zob. V. Tsebelis, *Veto Players. How The Political Institutions Work*, New Jersey 2002.

⁴⁹ В. Меркель, А. Круассан, *Формальные и...*

⁵⁰ Tamże.

naruszają prawa i wolności obywatelskie. Wówczas według W. Merkla i A. Croissanta mamy do czynienia z „demokracją nieliberalną”⁵¹. Jest to najbardziej rozpowszechniony typ „demokracji ułomnej”⁵².

Praktyczny wymiar politycznego reżimu Ukrainy

Procesowi uzyskania przez Ukrainę niepodległości w 1991 r. towarzyszyło wprowadzenie instytucji właściwych demokracjom zachodnim. Odbywało się to w drodze przekształcenia funkcjonujących wówczas organów władzy Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (USRR) lub tworzenia zupełnie nowych instytucji. Rada Najwyższa USRR została przekształcona w Radę Najwyższą Ukrainy, zachowując skład wyłoniony w połowicznie wolnych wyborach z 1990 r. zdominowany przez członków partii komunistycznej. Pierwsze wolne wybory parlamentarne zostały przeprowadzone dopiero w 1994 r. (po trzech latach od zdobycia niepodległości). Rada Ministrów USRR została przekształcona w Gabinet Ministrów Ukrainy. Natomiast w 1991 r. Sąd Najwyższy USRR został przekształcony w Sąd Najwyższy Ukrainy. Z kolei po uchwaleniu Konstytucji w 1996 r. rozpoczął działalność Konstytucyjny Sąd Ukrainy (jesień 1996 r.). Latem 1991 r. wprowadzono stanowisko prezydenta USRR; po uzyskaniu niepodległości określono je jako stanowisko prezydenta Ukrainy, który zgodnie ze zmianami konstytucyjnymi został „głową państwa i głową władzy wykonawczej Ukrainy”⁵³. 1 grudnia 1991 r. wraz z referendum ogólnoukraińskim potwierdzającym niepodległość państwową ogłoszoną 24 sierpnia tego roku, przeprowadzono pierwsze wybory prezydenckie. Zwycięstwo w pierwszej turze wyborów odniósł Leonid Krawczuk (61,59%), przedstawiciel nomenklatury komunistycznej. W okresie swojego urzędowania (1991–1994) walczył on z parlamentem o rozszerzenie praw głowy państwa w zakresie zarządzania egzekutywą. Od uzyskania niepodległości do 1995 r. obowiązywała Konstytucja USRR uchwalona 20 kwietnia 1978 r., do której wnoszono kolejne poprawki i uzupełnienia. Znowelizowane przepisy konstytucyjne współistniały z tymi, które

⁵¹ Тамże.

⁵² W. Merkel, *Embedded...*, s. 51.

⁵³ *Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року*, <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html>. *Закон „Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону)”, „Відомості Верховної Ради України” 1992, nr 20, poz. 271.*

sankcjonowały zachowanie niektórych zasad ustroju radzieckiego. Rada Najwyższa pozostawała faktycznie organem władzy państwowej o szerokich uprawnieniach kontrolnych wobec organów władzy wykonawczej. Skutkiem konfliktu między głową państwa a Radą Najwyższą były przedterminowe wybory prezydenckie i parlamentarne w 1994 r. Po zniesieniu monopolu władzy partii komunistycznej zaczął tworzyć się system wielopartyjny. Był to okres rywalizacji ideologicznej między postkomunistyczną prorosyjską lewicą (Socjalistyczna Partia Ukrainy, Chłopska Partia Ukrainy, Komunistyczna Partia Ukrainy⁵⁴) a antykomunistyczną prawicą (Ludowy Ruch Ukrainy). W latach 1991–1994 partie polityczne nie posiadały jednak rozbudowanych struktur organizacyjnych, nie były licznie reprezentowane w parlamencie, a więc nie wywierały istotnego wpływu na władzę wykonawczą. Natomiast głównymi aktorami polityki byli pragmatyczni przedstawiciele nomenklatury komunistycznej, zarówno ówcześni tzw. bezpartyjni parlamentarzyści⁵⁵, ministrowie, urzędnicy, dyrektorzy fabryk i inni, którzy się wzbogacili wykorzystując zasoby państwowe. Należy się zgodzić z A. Aslundem, że „nieliczna grupa elity komunistycznej pozostając we władzy opracowała zasady zobowiązujące w postkomunistycznym okresie przejściowym w taki sposób, aby uzyskać pieniądze dzięki gospodarczym zniekształceniom”⁵⁶. Okres powyższy cechował się „pluralizmem wymuszonym”, rywalizacją pomiędzy różnymi podmiotami politycznymi, z których żaden nie miał wystarczających środków i nie posiadał strategii pozwalającej na zdominowanie pozostałych⁵⁷.

W okresie urzędowania prezydenta L. Kuczmy (1994–2005) została uchwalona Konstytucja Ukrainy (1996 r.) wprowadzająca półprezydencki system rządów o silnych kompetencjach głowy państwa wobec egzekutywy (np. prezydent powoływał rząd za zgodą parlamentu, jednak miał prawo samodzielnie go zdymisjonować). Korzystając ze swoich uprawnień stosunkowo często powoływał i dymisjonował Gabinet Ministrów (w okresie jego prezydentury było aż osiem rządów). L. Kuczma ingerował w prace parlamentu, zaczynając od 1999 r. gdy pojawiła się tzw. większość proprezydencka. Natomiast działalność antyprezydenckiej opozycji była w różnoraki sposób ograniczana (za pomocą sądów, administracji podatkowej, prokuratury, Służby Bezpieczeństwa Ukrainy «SBU» itp.). Podczas prezydentury

---

⁵⁴ W 1991 r. jej działalność została zakazana, a w 1993 r. – wznowiona.

⁵⁵ Jako jedni z pierwszych pozbyli się legitymacji partii komunistycznej.

⁵⁶ A. Аслунд, *Як Україна перейшла до...*

⁵⁷ Ю. Мацієвський, *У пастиці гібридності...*, s. 91–92.

L. Kuczmy zaczęły się zatem nasilać tendencje autorytarne w reżimie politycznym Ukrainy. L. Kuczma jest również uważany za kreatora „gospodarki oligarchicznej”. Pod jego „patronatem” ukształtowały się Grupy Finansowo-Przemysłowe (GFP) czyli grupy oligarchiczne, które najpierw przejęły kontrolę nad głównymi sektorami gospodarki, a następnie zaczęły wywierać istotny wpływ na politykę stając się Grupami Ekonomiczno-Politycznymi (GEP)⁵⁸. Podporządkowywały się one regułom nieformalnym ustanowionym przez prezydenta i jego administrację. Między GEP a prezydentem zostały nawiązane stosunki patronacko-klientelistsyczne. Kilka GEP zaczęło wywierać istotny wpływ na proces polityczny: wybory; powołanie rządu, sędziów, prokuratorów; politykę medialną (grupy przejęły kontrolę nad ogólnokrajowymi środkami masowego przekazu) itp.⁵⁹ Stopniowo GEP uzależniły od siebie wszystkie kluczowe partie i ugrupowania polityczne. Mimo istnienia instytucji właściwych demokracji „pole gry politycznej zostało wypaczone [zniekształcone] na korzyść głównych aktorów”⁶⁰ czyli grup oligarchicznych. Z kolei apogeum prześladowania opozycji antyprezydenckiej miało miejsce w trakcie kampanii wyborczej w 2004 r., kiedy L. Kuczma poparł kandydowanie Wiktora Janukowycza, przedstawiciela donieckiej grupy oligarchicznej, na urząd głowy państwa. Prezydent wraz ze swoim zapleczem uruchomił wówczas wszystkie zasoby w celu ograniczenia możliwości prowadzenia kampanii wyborczej przez głównego kandydata opozycji antyprezydenckiej Wiktora Juszczenkę. Ostatecznie druga tura wyborów prezydenckich z 21 listopada 2004 r. została sfałszowana przez władzę na korzyść W. Janukowycza. Spowodowało to szerokie protesty społeczno-polityczne („rewolucja pomarańczowa”), wynikiem których była powtórka drugiej tury wyborów, przynosząca zwycięstwo kandydata opozycji W. Juszczenko. Należy się zgodzić z T. Kuzio, że wysoka fragmentaryzacja elit prorządowych oraz silna opozycja uniemożliwiły wówczas konsolidację reżimu autorytarnego na Ukrainie⁶¹.

W okresie prezydentury W. Juszczenki (2005–2010) wzrosła liczba cech demokratycznych w reżimie hybrydowym Ukrainy: przeprowadzono stosunkowo wolne i uczciwe wybory (parlamentarne w 2006 r. i w 2007 r.; prezydenckie w 2010 r.), zmniejszyła się presja na środki masowego przekazu, prawa opozycji politycznej zostały uznane przez władzę, wzrósł

⁵⁸ A. Аслунд, *Як Україна перейшла до...*

⁵⁹ М. Михальченко, *Кланово-олігархічний режим: негативи і позитиви функціонування*, http://www.ippiend.gov.ua/uploads/nz/nz_49/mykhalchenko_klanovo.pdf (dostęp: 13.10.2017).

⁶⁰ S. Levitsky, L.A. Way, *Competitive Authoritarianism: the emergence...*

⁶¹ T. Kuzio, *Regime type and politics in Ukraine...*, s. 188–189.

poziom rywalizacji politycznej, itp.⁶² W. Juszczenko jednak sprzyjał zachowaniu, a nawet wzmocnieniu i utrwaleniu grup oligarchicznych w gospodarce i polityce. Sławomir Matuszak określił wspomniany okres jako „pomarańczowa demokracja oligarchiczna”⁶³. W 2006 r. weszły w życie zmiany konstytucyjne, które były podstawą kompromisu politycznego, rozwiązującego konflikt między władzą a opozycją w trakcie „rewolucji pomarańczowej” w 2004 r. Zachowując półprezydencki system rządów, 1) przekazano uprawnienia powoływania oraz dymisjonowania rządu parlamentowi (prezydent musiał jednak wyrazić zgodę na kandydaturę premiera i proponował kandydatury: ministra ds. obrony oraz ds. zagranicznych), 2) zapewniono Gabinetowi Ministrów większą niezależność w zarządzaniu egzekutywą od głowy państwa. Zmiany wspomniane były korzystne dla grup oligarchicznych, gdyż dysponowały one wpływem na wszystkie partie parlamentarne. Zostały więc ograniczone kompetencje prezydenta w zakresie władzy wykonawczej. Zmiany konstytucyjne były jedną z przyczyn walki między prezydentem a premierem, która miała postać rozległego konfliktu politycznego w 2005 r. i w latach 2007–2010, kiedy to na czele Gabinetu Ministrów stała Julia Tymoszenko, jedna z liderów „rewolucji pomarańczowej” wspierająca W. Juszczenkę w kampanii wyborczej. Konsolidacji demokracji przeszkodził więc brak przyjęcia i akceptacji formalnych demokratycznych reguł gry przez podstawowe podmioty polityczne oraz „opieka” nad legalnie wybranymi władzami ze strony grup oligarchicznych.

Z kolei wybrany w 2010 r. prezydent W. Janukowycz za pomocą Sądu Konstytucyjnego przywrócił utracone za sprawą kompromisu politycznego z „rewolucji pomarańczowej” kompetencje głowy państwa w zakresie zarządzania egzekutywą. Ograniczył on działalność opozycji politycznej za pomocą sądów, SBU i innych instytucji. Ograniczenia w funkcjonowaniu opozycyjnych partii były szczególnie widoczne podczas wyborów samorządowych w 2010 r. i parlamentarnych w 2012 r. Partie opozycyjne zdobyły jednak przedstawicielstwo zarówno w poszczególnych samorządach jak i w parlamencie. W. Janukowycz podporządkował władzy prezydenta działalność parlamentu, rządu, sądownictwa. W reżymie hybrydowym Ukrainy znacząco zwiększyła się liczba cech właściwych reżimom autorytarnym⁶⁴. Wzmocniona została pozycja jednej GEP w odniesie-

---

⁶² J. Maciejewskij, *Pokusy...*, s. 38.

⁶³ S. Matuszak, *Demokracja oligarchiczna: wpływ grup biznesowych na ukraińską politykę*, „Prace OSW” 2012, nr 42, s. 25.

⁶⁴ J. Maciejewskij, *Pokusy...*, s. 38.

niu do pozostałych. Na czele tej grupy stał syn prezydenta Ołeksandr Janukowycz, określano ją jako „Rodzina”⁶⁵. Apogeum posunięć głowy państwa w kierunku wprowadzenia reżimu autorytarnego było uchwalenie przez proprezydencką większość parlamentarną 16 stycznia 2014 r., ustaw, które istotnie ograniczały prawa i wolności obywateli, szczególnie wolność wypowiedzi oraz zebrań, – „ustawy dyktatorskie”. Zgodnie z analizą ekspertów Instytutu Mediów Prawa pozwoliłyby one władzom uznać za ekstremistę każdego obywatela, który krytycznie wypowiada się na ich temat⁶⁶. Konsolidacji reżimu autorytarnego w okresie prezydentury W. Janukowycza przeszkodziły jednak szerokie antyrządowe protesty społeczno-polityczne w listopadzie 2013 r. – lutym 2014 r. (Euromajdan, „rewolucja godności”). Efektem tych protestów było przedterminowe zakończenie urzędowania W. Janukowycza, które nastąpiło po jego ucieczce wraz z najbliższymi współpracownikami do Federacji Rosyjskiej.

W 2014 r. na Ukrainie odbyły się przedterminowe wybory prezydenckie i parlamentarne. Na urząd głowy państwa został wybrany Petro Poroszenko, przedstawiciel dużego biznesu. P. Poroszenko został prezydentem o mniejszych uprawnieniach w zakresie egzekutywy niż W. Janukowycz, gdyż w lutym 2014 r. na mocy porozumienia między władzą a opozycją doszło do przywrócenia zmian konstytucyjnych stanowiących podstawę kompromisu politycznego z 2004 r. Na sposób realizacji władzy istotny wpływ wywarły także czynniki obiektywne: aneksja Krymu przez Federację Rosyjską (marzec 2014 r.); konflikt zbrojny państwa ukraińskiego z tzw. separatystami i bojówkarzami w Donbasie popieranymi przez Rosję; głęboki kryzys gospodarczy i polityczny. P. Poroszenko od początku zaczął wzmocniać pozycję prezydenta wobec innych ośrodków władzy. W ciągu pierwszego roku swojej prezydentury zdymisjonował on 22 z 24 przewodniczących obwodowych administracji państwowych⁶⁷; w 2016 r. przeforsował w parlamencie zatwierdzenie na stanowisku premiera Włodzimierza Grojsmana, swojego bliskiego współpracownika, itp. Główną podstawą relacji pomiędzy prezydentem a innymi podmiotami polityki pozostał wykreowany przez L. Kucznię klientelizm⁶⁸. Grupy oligarchiczne

⁶⁵ S. Matuszak, *Demokracja oligarchiczna...*, s. 41–51. A. Aslund, *Ukraine: What Went Wrong...*, s. 88–90.

⁶⁶ *Законом Колесніченка-Олійника ВР „покарала” громадянське суспільство за Євромайдан – Інститут медіа права*, <http://ua.interfax.com.ua/news/general/186201.html> (dostęp 14.10.2017).

⁶⁷ Ю. Мацієвський, *Рух по колу чи вихід з пастки?*, „Wschód Europy: Studia Humanistyczno-Społeczne” 2016, nr 1, s. 58.

⁶⁸ Zob. О. Фісун, *Неформальні інститути...*, s. 9–13.

zachowały swój wpływ na proces decydowania politycznego, gdyż „udało im się umieścić swoich ludzi na listach niemal wszystkich ważnych partii”⁶⁹ i zdecydowana ich większość zdobyła mandaty w wyniku wyborów parlamentarnych jesienią 2014 r. Od początku prezydentury P. Poroszenka zaprzestano jednak ograniczać działalność opozycji politycznej. W stosunku do okresu prezydentury W. Janukowycza w reżimie politycznym zaczęła zwiększać się liczba cech właściwych demokracjom.

Dzięki wskaźnikom obliczanym przez *Freedom House* możemy zaobserwować dynamikę zmian zachodzących w reżimie politycznym Ukrainy⁷⁰ w latach 1997–2016 (zob. tab. 1, 2).

Tabela 1. Dynamika zmiany wskaźnika oceny demokracji na Ukrainie w latach 1997–2006 według wyliczeń *Freedom House*

	Rok								
	1997	1998	1999	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Proces wyborczy	3,25	3,50	3,50	4,00	4,50	4,00	4,25	3,50	3,25
Spółeczeństwo obywatelskie	4,00	4,25	4,00	3,75	3,75	3,50	3,75	3,00	2,75
Niezależność mediów	4,50	4,75	5,00	5,25	5,50	5,50	5,50	4,75	3,75
Poziom demokracji władzy państwowej	4,50	4,75	4,75	4,75	5,00	5,00	5,25	5,00	4,50
Poziom demokracji samorządów	4,50	4,75	4,75	4,75	5,00	5,00	5,25	5,25	5,25
Struktura i niezawisłość sądownictwa	3,75	4,00	4,50	4,50	4,75	4,50	4,75	4,25	4,25
Korupcja	–	–	6,00	6,00	6,00	5,75	5,75	5,75	5,75
Ocena demokracji	4,00	4,25	4,63	4,71	4,92	4,71	4,88	4,50	4,21

Źródło: *Freedom House*: „*Nations in Transit 1997 – Ukraine*”, http://www.freedomhouse.hu/images/fdh_galleries/NIT97/ukraine.pdf (dostęp: 25.09.2017); O. Sushko, O. Prystayko, *Ukraine*, <http://www.refworld.org/pdfid/4865cf5f29.pdf> (dostęp: 19.09.2017).

⁶⁹ W. Konończuk, *Fundament systemu. Starzy i nowi oligarchowie na Ukrainie*, „Punkt Widzenia OSW” 2016, nr 59, s. 15.

⁷⁰ Metodologia monitoringu opiera się na tym, że 1 – oznacza, że w pełni są realizowane standardy demokratyczne. Poziom odchylenia od 1 charakteryzuje stopień nieodpowiadania tym standardom. Reżim polityczny, którego skala demokratyzacji jest na poziomie 1–2,99 określa się jako „demokrację skonsolidowaną” (*consolidated democracy*), na poziomie 3–3,99 – „demokrację połowicznie skonsolidowaną” (*semiconsolidated democracy*), na poziomie 4–4,99 – „rządy przejściowe” lub „reżim hybrydowy” (*transitional government or hybrid regime*), 5–5,99 – „połowicznie skonsolidowany reżim autorytarny” (*semiconsolidated authoritarian regime*), na poziomie 6–7 – „skonsolidowany reżim autorytarny” (*consolidated authoritarian regime*).

Tabela 2. Dynamika zmiany wskaźnika oceny demokracji na Ukrainie w latach 2007–2016 według wyliczeń *Freedom House*

	Rok									
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Proces wyborczy	3,00	3,00	3,50	3,50	3,50	3,75	4,00	4,00	3,50	3,50
Spółeczeństwo obywatelskie	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75	2,50	2,25	2,25
Niezależność mediów	3,75	3,50	3,50	3,50	3,75	4,00	4,00	4,25	4,00	4,00
Poziom demokracji władzy państwowej	4,75	4,75	5,00	5,00	5,50	5,75	5,75	6,00	6,00	5,75
Poziom demokracji samorządów	5,25	5,25	5,25	5,25	5,50	5,50	5,50	5,50	5,50	5,25
Struktura i niezawisłość sądownictwa	4,50	4,50	5,00	5,00	5,50	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00
Korupcja	5,75	5,75	5,75	5,75	5,75	6,00	6,00	6,25	6,00	6,00
Ocena demokracji	4,25	4,25	4,39	4,39	4,61	4,82	4,86	4,93	4,75	4,68

Źródło: O. Sushko, O. Prystayko, *Ukraine. Nations in transit 2014*, https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2014/ukraine#.VbY6Q_lvUjj, 19.09.2017; O. Сушко, О. Пристайко, *Україна*, https://freedomhouse.org/sites/default/files/NiT2016%20Ukraine_inUkrainian.pdf (dostęp: 19.09.2017).

Powyższe wskaźniki wskazują, że wyraźne nasilenie tendencji autorytarnych w hybrydowym reżimie politycznym Ukrainy miało miejsce w okresie drugiej kadencji L. Kuczmy oraz podczas urzędowania na stanowisku głowy państwa W. Janukowycza. Natomiast nieco polepszyła się ocena demokracji na Ukrainie w okresie sprawowania władzy prezydenckiej przez W. Juszczenkę. Państwo zostało wówczas określony przez *Freedom House* jako wolny pod względem wolności wypowiedzi. Po objęciu stanowiska prezydenta przez P. Poroszenkę wskaźnik oceny demokracji zaczął się nieco polepszać, przede wszystkim dzięki rozwojowi społeczeństwa obywatelskiego⁷¹. Natomiast dla całego okresu niepodległej Ukrainy właściwy jest wysoki poziom korupcji obejmujący wszystkie obszary jej życia, która hamuje jakiegokolwiek inicjatywy reformatorskie, próbujące uczynić funkcjonowanie reżimu politycznego bardziej transparentnym itp.

⁷¹ O. Сушко, О. Пристайко, *Україна*, https://freedomhouse.org/sites/default/files/NIT2015_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%96%CC%88%D0%BD%D0%B0.pdf (dostęp: 19.09.2017).

Podsumowanie

Podsumowując, można stwierdzić, że hipoteza postawiona we wstępie potwierdziła się częściowo. Brak akceptacji i przestrzegania przez główne podmioty polityczne formalnych reguł gry politycznej jest jednym z czynników pozwalających określonej ekipie rządzącej (prezydentowi i jego administracji) na działania prowadzące do zwiększenia autorytarnych lub demokratycznych cech w hybrydowym reżimie Ukrainy. Głównym uzasadnieniem tego stwierdzenia są ciągle zmiany konstytucyjne dotyczące przede wszystkim relacji w trójkącie: prezydent – parlament – rząd, a także tendencja do podporządkowania przez prezydenta władzy wykonawczej, ustawodawczej i sądowniczej. Natomiast kluczowi aktorzy polityczni zaakceptowali nieformalne reguły gry, na podstawie których zostały utrwalone takie praktyki jak: korupcja, klientelizm, nepotyzm, itp.⁷² Stanowi to jeden z głównych powodów naruszenia praw i wolności obywatelskich. Reguły nieformalne przyczyniły się również do utrwalenia hybrydowego reżimu politycznego na Ukrainie. Hybrydowy reżim, który ukształtował się na Ukrainie po uzyskaniu niepodległości, możemy zatem określić jako „demokracja ułomna” – „demokracja nieliberalna”. Dotychczas przeprowadzane były stosunkowo wolne, uczciwe, konkurencyjne wybory parlamentarne, prezydenckie oraz samorządowe. Władza istotnie ograniczała działalność opozycji politycznej, prowadzenie przez nią kampanii wyborczej w okresie drugiej kadencji L. Kuczmy (w trakcie wyborów prezydenckich w 2004 r. zostały sfałszowane wyniki na korzyść kandydata obozu władzy) oraz podczas prezydentury W. Janukowycza. W odniesieniu do tych okresów można w pełni zastosować określenia „autorytaryzm konkurencyjny”.

STRESZCZENIE

W artykule została pokazana specyfika reżimu politycznego Ukrainy. Zdefiniowany został hybrydowy reżim polityczny. Omówione zostały dwa jego rodzaje: „autorytaryzm konkurencyjny” (*competitive authoritarianism*) i „demokracja ułomna” (*defective democracy*). Analizie poddano zmiany zachodzące w reżimie politycznym Ukrainy w latach 1991–2016.

---

⁷² Zob. Ю. Мацієвський, *У пастці гібридності...*, s. 28.

Liana Hurska-Kowalczyk

THE SPECIFICITY OF THE POLITICAL REGIME IN UKRAINE: BETWEEN AUTHORITARIANISM AND DEMOCRACY

The article presents the specificity of the Ukrainian political regime. It defined a hybrid political regime. Two types of “competitive authoritarianism” and “defective democracy” are discussed. Analyzed changes in the political regime of Ukraine in the years 1991–2016.

KEY WORDS: *Ukraine, political regime, hybrid regime, “competitive authoritarianism”, “defective democracy”*

Bibliografia

- A. Antoszewski, *Reżimy polityczne państw europejskich*, [w:] A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnej Europy*, Warszawa 2006.
- A. Antoszewski, *Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich*, Wrocław 2004.
- A. Aslund, *Ukraine: What Went Wrong and How to Fix It*, Washington 2015.
- L. Diamond, *Developing Democracy: Toward Consolidation*, Baltimore 1999.
- L. Diamond, *Thinking About Hybrid Regimes*, „Journal of Democracy” 2002, nr 2.
- O. Haran, *From Viktor to Viktor: Democracy and Authoritarianism in Ukraine*, „Demokrati-zatsiya” 2011, nr 2.
- W. Konończuk, *Fundament systemu. Starzy i nowi oligarchowie na Ukrainie*, „Punkt Widzenia OSW” 2016, nr 59.
- T. Kuzio, *Regime type and politics in Ukraine under Kuchma*, „Communist and Post-Communist Studies” 2005, nr 38.
- S. Levitsky, L.A. Way, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*, New York 2010.
- S. Levitsky, L.A. Way, *Elections Without Democracy. The Rise of Competitive Authoritarianism*, „Journal of Democracy” 2002, nr 2.
- J. Maciejewski, *Pokusy autorytaryzmu*, „Nowa Ukraina” 2010, nr 9–10.
- S. Matuszak, *Demokracja oligarchiczna: wpływ grup biznesowych na ukraińską politykę*, „Prace OSW” 2012, nr 42.
- M. McFaul, *The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World*, „World Politics” 2002, nr 54.
- W. Merkel, A. Croissant, *Formale Institutionen und informale Regeln in defekten Demokratien*, „Politische Vierteljahresschrift” 2000, nr 1.
- W. Merkel, *Embedded and Defective Democracies*, „Democratization” 2004, nr 5.
- G. O'Donnell, *Delegative Democracy*, „Journal of Democracy” 1994, nr 1.
- M. Ottaway, *Democracy Challenged: The Rise of Semi-Authoritarianism*, Washington 2003.
- O. Sushko, O. Prystayko, *Ukraine. Nations in transit 2014*, https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2014/ukraine#.VbY6Q_lvUjj.
- L.A. Way, *Kuchma's Failed Authoritarianism*, „Journal of Democracy” 2005, nr 2.

- L.A. Way, *Pluralism by default: weak autocrats and the rise of competitive politics*, Baltimore 2015.
- L.A. Way, *The Maidan and Beyond: Civil Society and Democratization*, „Journal of Democracy” 2014, nr 3.
- A. Wilson, *Ukraine crisis: what it means for the West*, London and New Haven 2014.
- F. Zakaria, *The Rise of Illiberal Democracy*, „Foreign Affairs” 1997, nr 6.
- Ю. Мацієвський, *Від дефектної до керованої демократії? (тенденції трансформації політичного режиму в Україні після президентських виборів 2010 р.)*, „Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України” 2012, nr 6.
- Ю. Мацієвський, *Інволюція конституціоналізму і квазі-авторитарний режим в Україні*, „Вибори та демократія” 2011, nr 3.
- Ю. Мацієвський, *Між авторитаризмом і демократією: політичний режим після „помаранчевої революції”*, „Політичний менеджмент” 2006, nr 5.
- Ю. Мацієвський, *Псевдо, квази или полу: какой политический режим формируется в Украине?*, „Ойкумена” 2011, nr 8.
- Ю. Мацієвський, *Рух по колу чи вихід з пастки?*, „Wschód Europy: Studia Humanistyczno-Spoleczne” 2016, nr 1.
- Ю. Мацієвський, *У пастці гібридності: зигзати трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014)*, Чернівці 2016.
- Ю. Мацієвський, *Чи можливий авторитарний режим в Україні?*, „Політичний менеджмент” 2011, nr 1.
- Ю. Мацієвський, *Який режим буде В. Янукович і що з цього вийде?*, „Наукові записки „Транскордонне співробітництво у контексті перспектив європейської інтеграції України”. Серія «Політичні науки» 2010, nr 4.
- В. Меркель, А. Круассан, *Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях*, „Полис” 2002, nr 1.
- О. Мотиль, *Контрреволюція Януковича*, „Критика” 2010, nr 3–4.
- М. Оттауей, *Демократия: только наполовину*, [w:] Э. Качинс, Д. Тренин, М. Трудовой, Н. Ефимова (ред.), *Трудности перехода: демократия в России*, Москва 2004.
- В. Полохало, *Политология посткоммунистических суспільств в Україні та Росії*, „Політична думка” 1998, nr 2.
- А. Пшеворский, *Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке*, Москва 2000.
- Р. Саква, *Режимная система и гражданское общество*, „Полис” 1997, nr 3.
- О. Фісун, *Неформальні інститути та неопатримоніальна демократія в Україні*, „Агора” 2016, nr 17.
- Г. Шипунов, *Теоретико-методологічні засади аналізу гібридних політичних режимів: український контекст*, „Наукові записки. Серія Політичні науки” 2008, nr 3.